

УДК: 334.7: 336.1: 338 (477)

В.І. Островецький

ОКРЕМІ АСПЕКТИ СТИМУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ ОСВІТНЬОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

У статті розкрито окремі аспекти стимулювання розвитку освітньої діяльності в Україні, висвітлено питання щодо необхідності нарощування обсягу інвестицій у сферу освіти, обґрунтовано доцільність впровадження єдиних підходів до визначення вартості освітніх послуг.

The article considers some aspects of stimulating the education development in Ukraine, discusses the need to increase investments in education substantiates, the expediency of introducing the unified approaches as for determining the education cost.

Ключові слова: освітня діяльність, вищі навчальні заклади, інвестиції в основний капітал, ціноутворення.

У процесі виконання завдань поточної державної економічної політики України, спрямованої на формування сприятливого макроекономічного середовища, забезпечення високих темпів економічного зростання, особливу роль відіграє освітня діяльність. Серед основних проблемних питань у сфері освіти в Україні традиційно виділяють невідповідність якості освіти сучасним вимогам, її недостатню доступність, низьку ефективність фінансування, зокрема бюджетного, сфери освіти, необхідність упорядкування умов оплати праці викладачів та збалансування державного замовлення на надання освітніх послуг із потребами ринку праці, відсутність єдиного освітнього простору тощо. Концептуальні положення щодо модернізації системи освіти в Україні визначені у Програмі економічних реформ на 2010–2014 рр. «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» від 02.06.2010 та в інших законодавчих [1] і нормативно-правових актах України [2].

Зазначені проблеми розглянуто у працях провідних вітчизняних науковців, таких як Грищенко І.М. [3; 4]; Кремень В.Г. [5], Калинюк І.С. [6], Луговий В.І. [7], Мазаракі А.А. [8], М.Ф. Степко [9]. Однак дослідження питань стимулювання розвитку освітньої діяльності в Україні, зокрема, на основі вдосконалення підходів щодо її фінансового забезпечення, а також науково-дослідні роботи, спрямовані на підготовку пропозицій практичного характеру в умовах обмежених фінансових можливостей держави не втрачають своєї актуальності. Серед проблемних питань у сфері освіти, які потребують розв'язання на загальнодержавному рівні, першочерговими визначено підвищення рівня стипендіального забезпечення студентів вищих навчальних закладів, запровадження принципу фінансової самостійності навчальних закладів, вдосконалення бюджетного механізму управління науковою та науково-технічною діяльністю, формування державного замовлення на підготовку фахівців [10]. Означене визначило актуальність статті та дозволило сформулювати її основну мету, яка полягає у підготовці пропозицій щодо стимулювання розвитку освітньої діяльності в Україні на основі вдосконалення фінансово-економічних важелів державного регулювання.

За даними Державної статистичної служби України у 2011 р. в Україні функціонували 501 ВНЗ I–II рівнів акредитації та 345 ВНЗ III–IV рівнів акредитації, у яких навчалися 356,8 тис. та 1954,8 тис. студентів відповідно [11]. За останні 10 років кількість ВНЗ I–II рівнів акредитації зменшилося на 25 %. Натомість кількість ВНЗ III–IV рівнів акредитації збільшилося на 4,5 %. Відповідні структурні зрушення відбулися і в пропорціях кількості студентів (табл. 1). За останні 10 років помічено зменшення кількості студентів, зарахованих до ВНЗ I–II рівнів акредитації, на 48,5 %, до ВНЗ III–IV рівнів акредитації — на 23 %. На цьому тлі звертає увагу різке, на 48,5 %, зростання випущених фахівців ВНЗ III–IV рівнів акредитації.

Таблиця 1

Динаміка зміни кількості студентів та випущених фахівців вищими навчальними закладами (на початок навчального року) [11]

	Зараховано студентів, тис.		Випущено фахівців, тис.		Кількість аспірантів*	Кількість докторантів*
	I–II рівнів акредитації	III–IV рівнів акредитації	I–II рівнів акредитації	III–IV рівнів акредитації		
2002/03	203,7	408,6	155,5	356,7	25288	1166
2003/04	202,5	432,5	162,8	416,6	27106	1220
2004/05	182,2	475,2	148,2	316,2	28412	1271
2005/06	169,2	503,0	142,7	372,4	29866	1315
2006/07	151,2	507,7	137,9	413,6	31293	1373
2007/08	142,5	491,2	134,3	468,4	32497	1418
2008/09	114,4	425,2	118,1	505,2	33344	1476
2009/10	93,4	370,5	114,8	527,3	34115	1463
2010/11	129,1	392,0	111,0	543,7	34653	1561
2011/12	105,1	314,5	96,7	529,8		

Також помічено нерівномірність за віком груп населення, які отримують освітні послуги в Україні, що кількісно проявляється у незбалансованості в середньостроковому періоді співвідношення зарахованих студентів та випущених фахівців. Так, якщо у 2002 р. відношення випущених фахівців до зарахованих студентів ВНЗ I–IV рівнів акредитації становило 0,84, то у 2011 р. було випущено фахівців практично у 1,5 рази більше, ніж зараховано студентів. Ці тенденції можуть пояснюватися наявністю фактів переходу студентів із ВНЗ нижчих рівнів акредитації до ВНЗ вищого рівня, отримання 2-ї освіти у таких ВНЗ, а також реорганізацією (злиттям, приєднанням) ВНЗ різних рівнів акредитації та іншими чинниками. Водночас наявність описаних вище процесів у сфері освіти вимагає вжиття на загальнодержавному рівні заходів щодо оптимізації кількості навчальних закладів із одночасним підвищенням рівня якості освітніх послуг, що надають споживачам на території України.

Однією із основних умов підвищення якості надання освітніх послуг на основі наближення навчальних ситуацій до виробничих реалій є розвиток матеріально-технічної бази навчальних закладів, передусім таких, які займаються підготовкою спеціалістів технічних спеціальностей. Водночас одним із визначальних показників, що характеризують динаміку розвитку окремого виду економічної діяльності, зокрема освіти, є

інвестиції в основний капітал (ІОК). За даними Державної статистичної служби України за січень — вересень 2011 р. у сферу освіти було витрачено ІОК на 1093 млн грн, що на 44,5 % більше, ніж за відповідний період 2010 р. [11]. Динаміку інвестицій в основний капітал в Україні за 2004–2011 рр. представлено в табл. 2.

Таблиця 2

Інвестиції в основний капітал за видами економічної діяльності в Україні за 2004–2011 рр. [11]

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Усього, млн грн	75714,4	93096,1	125253,7	188486,1	233081	151776,8	171091,9	238174,6
Освіта, млн грн	953,1	870,2	1163,4	1651,4	2321,7	1484,3	1872,5	2485
Темп росту, усього, %	128,0	123,0	134,5	150,5	123,7	65,1	112,7	139,2
Темп росту, освіта, %	127,2	91,3	133,7	141,9	140,6	63,9	126,2	132,7
Освіта, %	1,3	0,9	0,9	0,9	1,0	1,0	1,1	1,0

Обсяги ІОК у сферу освіти з 2010 р. зростають випереджаючими темпами порівняно із аналогічним показником по економіці України в цілому. Однак при цьому питома вага ІОК у сфері освіти коливається на рівні 0,8–1,1 % загальної суми ІОК по Україні. За 9 місяців 2011 р. означений показник становив 0,8 %, тоді як у 2010 р. — 1,1 %, у 2009 р. — 1,0 % відповідно [11]. Отже, ставлячи за мету створення умов для прискореного розвитку освітньої діяльності в Україні, необхідно вживати заходів щодо сприяння нарощуванню обсягів капіталовкладень у цю сферу з метою розвитку інфраструктури та оновлення парку основних засобів навчальних закладів, передусім державної форми власності. Серед джерел фінансового забезпечення нарощування обсягів капіталовкладень, насамперед із Державного бюджету України, доцільно розглянути можливість підвищення ставок акцизного податку на лікєро-горілчані та тютюнові вироби, наближуючи їх абсолютні значення до рівня, визначеного директивними документами Європейського Союзу [12]. Крім того, доцільно розглянути можливість введення спеціальних знижувальних коефіцієнтів до норм нарахування податкової амортизації за видами економічної діяльності, які є відносно не капіталомісткими, наприклад надання різноманітних послуг, торгівля, або за видами економічної діяльності, за якими рентабельність операційної діяльності перевищує середній рівень по економіці України в цілому. Одночасно необхідно активізувати роботу щодо розвитку економічного і фінансового інструментарію для реалізації Закону України «Про державно-приватне партнерство» у сфері освіти [13]. Означене сприятиме підвищенню рівня фінансового забезпечення освіти та науки в Україні. Крім того, у середньостроковій перспективі із використанням сучасних засобів виробництва в освітній діяльності можна очікувати підвищення професійного та інтелектуального рівня випускників, зростання їх конкурентоспроможності на ринку праці.

Однією з найбільших проблем у сфері надання освітніх послуг в Україні є доступ до них споживачів, зокрема родин із низьким рівнем доходів. Ця проблема набула сво-

го загострення в період фінансово-економічної кризи унаслідок зниження реальних доходів населення, зростання кількості безробітних та інших негативних соціально-економічних наслідків. Водночас, як видно з рис. 1, протягом 2008–2009 рр. у період фінансово-економічної кризи ВНЗ компенсували нестачу фінансових ресурсів шляхом підвищення вартості освітніх послуг. Тобто, якщо у 2009 р. індекс споживчих цін (ІПЦ) становив 115,9 % в економіці України в цілому, то у сфері освіти він сягав 122,3 % [11]. За підсумками 2011 р. показники вирівнялися, й ІПЦ освіти практично знаходився на рівні загального ІПЦ.

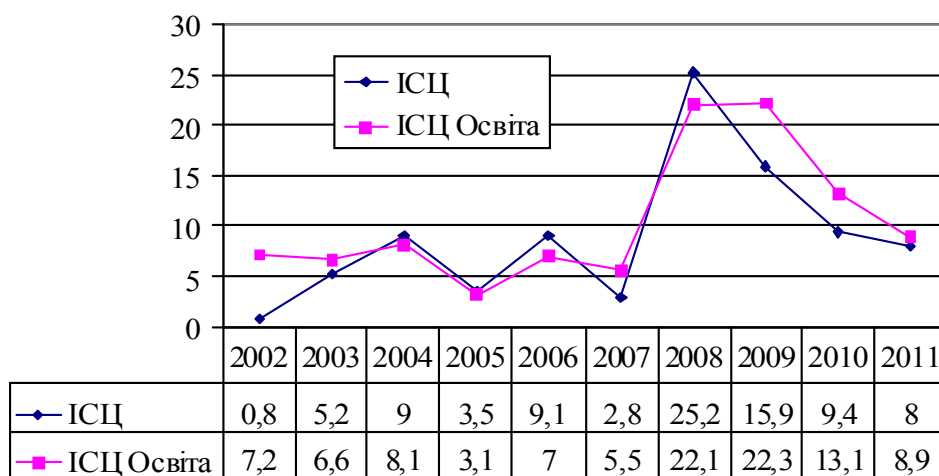

Рис. 1. Індекси споживчих цін на товари та послуги у 2002–2011 рр.
(до попереднього року; відсотків) [11]

Означені тенденції коливання вартості освітніх послуг надають підстави для дискусії щодо доцільності підготовки пропозицій, спрямованих на підвищення рівня контролю у цій сфері з боку держави. Тому для запобігання неконтрольованих коливань цін у майбутньому, наприклад у періоди економічних спадів або інших, негативних, для економічної системи явищ, доцільно розробити та запровадити методичні рекомендації щодо формування вартості освітніх послуг. Ці методичні рекомендації мають ґрунтуватися на нормативах формування вартості освітніх послуг, що надають ВНЗ різних форм власності й рівнів акредитації, та бути побудованими на основі унормування витрат на здійснення освітніх послуг з урахуванням розширення можливостей щодо стимулювання споживачів освітніх послуг шляхом модернізованої системи стипендіального забезпечення, а також врахування оплати праці викладачів та капіталовкладень. У свою чергу, впорядкування визначення вартості освітніх послуг створюватиме належне підґрунтя для активізації в Україні кредитних відносин щодо забезпечення споживачів цих послуг кредитними ресурсами із прийнятними терміном повернення та низькою відсотковою ставкою. Одночасно розвиток кредитування споживачів освітніх послуг, зокрема, банківськими установами сприятиме підвищенню їх доступності.

За результатами проведеного дослідження щодо визначення окремих напрямів стимулювання розвитку освітньої діяльності в Україні встановлено, що подальшого удосконалення потребують фінансово-економічні важелі державного регулювання цього виду економічної діяльності. Серед таких виділено необхідність нарощування обсягу державних капіталовкладень у сферу освіти за рахунок удосконалення податкового законодавства, доцільність підвищення контролю з боку держави за формуванням вартості освітніх послуг на основі розробки та впровадження єдиної системи визначення вартості таких послуг, а також активізації фінансування споживачів освітніх послуг за рахунок позичкового капіталу на пільгових умовах.

1. Указ Президента України від 30 вересня 2010 року № 926/2010 «Про заходи щодо забезпечення пріоритетного розвитку освіти в Україні» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>. — 2012; 2. Розпорядження КМУ від 27 серпня 2010 року № 1728-р «Про затвердження плану заходів щодо розвитку вищої освіти на період до 2015 року» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>. — 2012; 3. Економічні аспекти проблем розвитку вищої освіти: монографія / за ред. І.М. Грищенка. — Хмельницький: ХНУ, 2010. — 478 с.; 4. *Грищенко І.М.* Вища освіта в системі досліджень економічних процесів // Економіка і управління. — 2011 р. — №1 (49). — С. 36–40. 5. *Кремень В.Г.* «Зміцнювати науковий фундамент освітньої модернізації» (Звітна доповідь «Про діяльність НАПН України у 2011 році та в період 2007–2012 рр. і завдання перспективного розвитку») // Педагогіка і психологія. — 2012. — № 1 (74). — С. 4–13; 6. *Каленюк І.С.* Економіка освіти: навчальний посібник / І.С. Каленюк. — К.: Знання України, 2005. — 316 с.; 7. Модернізація вищої освіти в Україні і світі: десять років наукового пошуку: монографія / ред.: В.П. Андрущенко; В.І. Луговий; М.Ф. Степко; Ін-т вищ. освіти АПН України. — Харків, 2009. — 504 с.; 8. Менеджмент-освіта в Україні: Університети, академії, інститути, кафедри. Професорсько-викладацький склад. Наукові дослідження. Педагогічні інновації / ред.: А.А. Мазаракі; Київ. нац. торг.-екон. ун-т. — [2-ге вид., доповн.]. — К., 2010. — 758 с.; 9. Вища освіта України і Болонський процес: навчальний посібник / за ред. В.Г. Кременя. Авторський колектив: М.Ф. Степко, Я.Я. Болюбаш, В.Д. Шинкарук, В.В. Грубінко, І.А. Бабин. — К. — Тернопіль: Навчальна книга — Богдан, 2004. — 384 с.; 10. Постанова Верховної Ради України від 22.05.2012 №4824-VI «Про Основні напрями бюджетної політики на 2013 рік» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>. — 2012; 11. Державна статистична служба України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>. — 2012; 12. Council Directive 2011/64/EU of 21 June 2011 on the structure and rates of excise duty applied to manufactured tobacco (codification) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ec.europa.eu>. — 2012; 13. Закон України від 01.07.2010 № 2404-VI «Про державно-приватне партнерство» [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>. — 2012.